

Ю ВІЛЕЇ

В.С.СТЕПАНКОВ (КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ)

ДО 60-РІЧЧЯ РЕКТОРА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ім. І.ОГІЄНКА О.М.ЗАВАЛЬНЮКА

Серед науково-педагогічної громадськості України добре відоме ім'я талановитого вченого (автора понад 500 наукових праць, у тому числі 64 монографій, посібників і брошур) та успішного менеджера вищої освіти – ректора й професора Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка Олександра Михайловича Завальнюка. У творчій та адміністративній діяльності йому випала, мабуть, унікальна в країні доля – поєднати набуті академічні знання з комплексного вивчення проблематики становлення й функціонування української вищої освіти у добу визвольних змагань 1917–1921 рр. (опубліковано впродовж понад 20-річного наукового пошуку близько 350 робіт) із практикою трансформації провінційного педаго-

гічного вишу в національний університет уже у часи утвердження незалежності України. І нині, підбиваючи попередні підсумки, маємо підстави констатувати: ректорові вдалося, спираючись на попередні здобутки й підтримку однодумців, закласти підвалини відродження демократичних засад функціонування університетських структур, атмосферу поваги до особистості викладача й студента, культ наукової творчості та кращих національних традицій духовного буття українського народу.

Олександр Михайлович народився 28 листопада 1951 р. у м.Сміла на Черкащині у сім'ї фронтовика-військовослужбовця. Зростав і формувався як особистість уже у мальовничому подільському селі Підпилип'ї (батьки переїхали сюди 1954 р.), де з 1957 р. тато (математик за фахом) почав працювати директором середньої школи. Становлення моральних принципів і світоглядних уявлень проходило під визначальним впливом двох чинників: своєрідного пуританізму, притаманного сільській інтелігенції 1950–1960-х рр. з її культом чесності, порядності, скромності, вимогливості, працелюбності, самопожертви й потягу до знань, та всепроникаючої атмосфери шкільного колективу, адже через брак власного житла родині доводилося мешкати у шкільному приміщенні. Великою трагедією для емоційного й вразливого підлітка стала смерть (1962 р.) матері – Ольги Яківни. На щастя, нова дружина батька – Ольга Пилипівна (вчителька української мови й літератури) виявилася напрочуд чуйною й мудрою жінкою, котра спромоглася стати для нього та його сестрички Світланки справжньою матір'ю.

Закінчивши у 1968 р. із золотою медаллю Приворотську середню школу (рідну перетворили на восьмирічку), юнак вступив на історичний факультет Кам'янець-Подільського педінституту ім. В.Затонського (нині – національний університет ім. І.Огієнка). Під час навчання проявив блискучі здібності у науково-дослідній сфері. Не випадково підготовлена ним на Всесоюзний конкурс студентських наукових праць робота здобула диплом першого ступеня, а дипломна («„Колокол” Герцена і буржуазні реформи 1860-х рр. у Росії») була відзначена ДЕК однією з найкращих.

Одержавши 1972 р. диплом із відзнакою, почав працювати вчителем історії Крилівської середньої школи Корецького району на Рівненщині. Наступного року пішов на строкову службу до лав радянської армії, яку відбував у Німецькій Демократичній Республіці. Після демобілізації (1974 р.) продовжував учительську кар'єру в Орининській середній школі-інтернаті Кам'янець-Подільського району. Внутрішній потяг до інтелектуальної творчості викристалізувався у мрію про аспірантуру, яка й реалізувалася 1976 р. за сприяння тодішнього проректора з наукової роботи Кам'янець-Подільського педінституту доцента А.Копилова. Під керівництвом доктора історичних наук, професора М.Березовчука підготував кандидатську дисертацію «Селянський рух на Правобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)», яку успішно захистив 1980 р. Кінець 1970-х – початок 1980-х рр. ознаменувалися важливими подіями в особистому житті. По-перше, восени 1979 р. уже як ректор А.Копилов запропонував Олександрові Михайловичу перейти на роботу до педінституту на посаду асистента кафедри історії СРСР й УРСР, на що він із вдячністю погодився. По-друге, наступного року одружився з коханою дівчиною Ольгою (згодом у щасливого подружжя народилися доньки Олеся й Оксана).

Уже з перших років роботи яскраво проявилися його здібності талановитого науковця й педагога, що органічно перепліталися зі щирістю, відповідальністю, постійною готовністю допомогти іншим у скрутну хвилину життя. У 1982 р. О.Завальнюка призначено заступником декана. Упродовж 1980–1990 рр. він опублікував 64 роботи. У ці роки спостерігався активний пошук майбутньої наукової проблематики періоду Української революції 1917–1921 рр. Водночас уперше в його творчості окреслилася краєзнавча (регіональна) тематика, присвячена вивченню Подільського краю. Рубіж 1980–1990-х рр. став, як і для більшості вчених нашого покоління, переломним як у розвитку національно-політичної самосвідомості, так і в методологічних засадах пізнання минулого. Глибоке знання джерельного матеріалу визвольних змагань українців 1917–1921 рр., а також раніше забороненої мемуарної й наукової літератури, помножене на сумління науковця й почуття

патріотизму, дозволило Олександрові Михайловичу порівняно швидко й не особливо болісно переосмислити зміст драматичної історії України новітнього часу, відмовившись від радянської концепції її тлумачення. Цей процес народження нового бачення минувшини знайшов відображення у публікаціях, в яких він уперше торкнувся проблематики становлення української вищої освіти протягом 1917–1921 рр., яка невдовзі стане провідною у науковій творчості. На цей час завершується становлення молодого вченого і як високопрофесійного викладача вишу (1986 р. йому було присвоєне звання доцента), котрого шанували як колеги й керівники навчального закладу, так і студенти. Його ініціативність, генерування нових ідей, працелюбність і доброзичливість стали складовими одноголосного обрання радою історичного факультету у 1993 р. деканом.

Попри скрутні часи для вищої школи (особливо у сфері фінансування, коли гостро давалися взнаки наслідки розкручування інфляційної спіралі), Олександр Михайлович не «поплив за течією» й не став у позу байдужого спостерігача. Особистою цілеспрямованістю, енергією, щирістю й організаційним хистом він спромігся згуртувати колектив та, спираючись на його підтримку, досягнути якісних позитивних зрушень в усіх сферах життя факультету. Тоді було започатковано комп'ютеризацію навчального процесу, відкрилися магістратура й аспірантура, почав функціонувати Центр дослідження історії Поділля (створений при Інституті історії України НАНУ), поновився випуск «Наукових записок історичного факультету», збірників наукових праць, було проведено ремонт навчального корпусу, який набув вигляду справжнього храму історичної науки тощо.

Водночас, незважаючи на завантаженість адміністративною роботою, О.Завальнюк продовжував інтенсивно займатися науково-дослідною діяльністю. Упродовж 1993–2001 рр. побачили світ понад 100 праць. У центрі творчого пошуку опинилася проблематика становлення української вищої освіти у 1917–1921 рр., ставши темою докторської дисертації. Оскільки її вивчення було безпосередньо пов'язане з витоками Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка, вийшов ряд праць, присвячених вишу: «І.І.Огієнко і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1920 рр.)» (1995 р.), «Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї створення до ліквідації» (у спіавт.; 1998 р.), «С.В.Петлюра і національне університетське будівництво в Україні у 1917–1920 рр.» (2001 р.) та ін. У 2001 р. вийшла друком монографія «Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920)» (у спіавт.).

Перетворення факультету в Кам'янці-Подільському на один із кращих історичних факультетів України, професійні та людські чесноти Олександра Михайловича сприяли утвердженню його високого авторитету в колективі, яскравим доказом чого стала майже одноголосна підтримка у січні 2002 р. кандидатури О.Завальнюка на посаду ректора вишу. До честі молодого керівника, він відразу ж продовжив стратегічний курс свого попередника, учителя і наставника – професора А.Копилова – на перетворення педуніверситету в один із кращих гуманітарних вищих навчальних закладів України. Зрозуміло, що першорядна увага приділялася (і приділяється нині) нарощуванню науково-педагогічного потенціалу, утворенню нових кафедр і факультетів, збільшенню ліцензійного обсягу підготовки фахівців. Як наслідок, кількість факультетів із 2001 р. на середину 2011 р. зросла з 6 до 11, а кафедр – з 28 до 53. У 2010–2011 н.р. студенти здобували фах за 28 напрямками й 34 спеціальностями. Відчутно примножився їх контингент – з 5,3 тис. до 8,5 тис. осіб. Вельми помітні зміни відбулися в якісному складі професорсько-викладацького колективу.

Якщо у 2001 р. він налічував 27 докторів наук і професорів та 170 кандидатів наук і доцентів, то в 2010 р., відповідно, 62 і 300.

Усвідомлюючи той факт, що в умовах демографічної кризи й зростання кількості вишів та їх філій загострюватиметься конкурентна боротьба за кожного майбутнього студента, Олександр Михайлович спрямовує ректорат і вчену раду на якісне поліпшення фахової репутації університету. Створюються оптимальні умови для наукової роботи та функціонування аспірантур і магістратур, удосконалюється навчальний процес, поліпшується його науково-методичне забезпечення, приділяється підвищена увага нарощуванню бібліотечного фонду й комп'ютерного парку. Відтак в усіх найважливіших сферах функціонування вишу відбулися позитивні зрушення. Приміром, утвердилася стійка тенденція зростання числа захистів докторських і кандидатських дисертацій (упродовж 2006–2010 рр. захищено, відповідно, 12 і 117 дисертаційних досліджень), а також кількості опублікованих наукових праць (за 2006–2010 рр. побачили світ 12 400 робіт, із них 144 монографії та 609 підручників і посібників). Щорічно проводяться десятки наукових конференцій. Університет співпрацює з 96 міжнародними організаціями і фондами з 17 країн світу. Не менш вагомими виявилися й здобутки студентів. За останні п'ять років майже 50 осіб посіли призові місця на наукових Всеукраїнських олімпіадах і конкурсах, близько 100 співаків, музикантів і майстрів пензля вибороли нагороди на різноманітних конкурсах, а спортсмени здобули 505 медалей (включаючи олімпійські), у тому числі 216 золотих. Очевидні результати дозволили у 2003 р. отримати статус державного, а в 2008 р. домогтися відновлення історичної справедливості — присвоєння університету ім. І.Огієнка статусу національного. У 2010 р. навчальний заклад увійшов до сотні кращих вишів України.

Упродовж 2002–2011 рр. ректор опублікував 304 праці, у тому числі 24 монографії і книг-нарисів, 16 навчальних посібників і брошур. Уперше в історіографії глибоко проаналізував процес формування української політичної й інтелектуальної еліти та її роль у творенні вищої освіти, що дозволило розробити власну концепцію народження української університетської освіти. Її підвалини було закладено у двох ґрунтовних дослідженнях: «Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі» (2005 р.) та «Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.)» (2006 р.). Своє завершення вона отримала у фундаментальній монографії «Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.)» (2011 р.). Написана на величезній джерельній базі (використано понад 10 тис. документів із більш, ніж 400 архівних справ, понад 700 газетних матеріалів і кілька десятків мемуарів) книга слугує переконливим аргументом на користь висловленої автором думки, що модерна національна вища освіта України з'явилася в добу національно-демократичної революції 1917–1921 рр., яка органічно вписувалася у параметри тогочасної європейської університетської освіти. Дослідник не лише з'ясував чинники, що сприяли її виникненню, нормативно-правову базу функціонування університетів, їх кадровий потенціал і студентський контингент, але й висвітлив роль цих закладів у національному державотворенні, церковному і культурно-освітньому відродженні України. Украй актуально для сьогодення звучить зроблений Олександром Михайловичем висновок, що лише патріотично налаштована влада в умовах глибокої економічної кризи і низьких суспільних стандартів спроможна успішно розв'язувати нелегкі завдання творення національної вищої освіти.

Відзначимо також плідну роботу ректора і в інших напрямках науково-дослідної діяльності. Зокрема, під його керівництвом 6 аспірантів захистили кандидатські

дисертації. Він заснував та очолює наукову школу «Проблеми історії України кінця XIX ст. – 30-х рр. XX ст.», започаткував і редагує такі видання, як «Освіта, наука і культура на Поділлі» (вийшло 16 т.), «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» (31 т.). Входить до складу редколегій чотирьох наукових фахових видань.

Не можна оминути й активної участі О.Завальнюка у громадській діяльності. Так, він є членом Національної спілки краєзнавців України і Національної спілки журналістів України, Національної ради з питань краєзнавства, головою осередку Українського історичного товариства ім. М.Грушевського. У 2003–2006 рр. був членом Кам'янець-Подільського міськвиконкому, а з 2010 р. – депутат Хмельницької обласної ради.

Плідна праця ректора належним чином поцінована у суспільстві. Ювіляр має понад 20 державних і рейтингових нагород, у тому числі звання заслуженого працівника освіти України (2004 р.), Почесну грамоту Верховної Ради України (2004 р.), орден «За заслуги» III ступеня, зірку «Патріот України» Міжнародного проекту «Україна і українці – цвіт нації і гордість України» (2011 р.) тощо.

Власне 60-річчя Олександр Михайлович Завальнюк зустрів у пору розквіту творчих сил. Так, незадовго до свого ювілею в Інституті історії України НАНУ він успішно захистив докторську дисертацію, над якою наполегливо працював в останні роки. Любов до Вітчизни вимірюється не кількістю сказаних про неї гарних слів (хоча й вони важливі), а щоденною «чорною», часто прихованою від людського ока, самовідданою й безкорисливою працею на благо її процвітання, на благо конкретних людей, котрі працюють поруч. Прикладом цього слугує життя й діяльність Олександра Михайловича Завальнюка. Побажаймо ж ювілярові здоров'я, щастя, удачі, наснаги й сил у реалізації творчих планів і задумів!